

УДК 32.019.51:791[(470+571)»1994/2019»

Білозерова Я. В.

аспірант кафедри політології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058 Україна

e-mail: yana0028@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3922-0671>

DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2020.33.210072>

**ВПЛИВ КІНЕМАТОГРАФА НА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНИХ
МАТРИЦЬ ПОЛІТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ (НА МАТЕРІАЛАХ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ)**

В статті здійснено узагальнення основних компонентів «емоційних матриць» суспільства сучасної Росії, сформованих під впливом національного патріотичного кіномистецтва кінця ХХ — початку ХХІ ст. Проаналізовано джерельну базу розвитку теорії «емоційних матриць» суспільства в працях різних авторів, які здійснювали наукові розвідки за цим напрямком. Особлива увага приділена підходу А. Зоріна, відповідно до положень досліджень якого визначено модель формування таких матриць. Кіномистецтво є популярним засобом впливу на свідомість суспільства, певні його аспекти, зокрема історична, патріотична, військова теми мають значну пропагандистську спрямованість та мобілізаційну здатність. Аналіз підходів до формування «емоційних матриць» суспільства сучасної Росії, сформованих під впливом національного патріотичного кіномистецтва кінця ХХ — початку ХХІ ст., здійснено із застосуванням загальнонаукових методів та рамкового аналізу фреймів (посилів), їх риторики. Дослідження здійснено на прикладі дев'яти фільмів: «Цар» (2009 р.), «Союз спасіння» (2019 р.), «Стомлені сонцем» (1994 р.), «Адмірал (Колчак)» (2008 р.), «Матильда» (2017 р.), «28 панфіловців» (2016 р.), «Ржев» (2019 р.), «Піп» (2009 р.), «4 дні в травні» (2011 р.). В ході аналізу визначено особливості та типи «емоційних матриць» суспільства, які визначалися відповідно до окреслених фреймів (посилів), вкладених авторами (часто за сприяння держави на певних напрямках тих або інших концепцій розвитку). Встановлено, що патріотична ідеологія успішно вкладалася в зміст (фрейми) ключових сюжетних ліній досліджених фільмів, які формувалися відповідно до ментальних, соціальних, історичних передумов становлення російського суспільства.

Ключові слова: емоційні матриці, суспільство, патріотизм, кіномистецтво, дискурс, патерни.

Доктринальні концепції соціального характеру приймаються або не приймаються суспільством (певними групами) залежно від ступеня та рівня насадження та підтримки відповідних ідей, норм, стандартів, акумульованих в рамках певних стандартизованих орієнтирів («емоційних матриць», які є так званими проявами чуттєвого сприйняття згідно з тео-

рією А. Зоріна). Суб'єктами створення таких матриць можуть бути окремі особи, об'єднання однодумців, держава тощо. Держава має найбільший рівень можливостей щодо забезпечення впровадження та прийняття суспільством певних ціннісно-сміслових, політичних, культурних, історичних патернів (в тому числі на рівні національної доктрини). Окрім держави можуть виникати групи, які здійснюють вплив на суспільну свідомість через літературу, театр, кіномистецтво тощо. Зважаючи на зазначене, дослідження питання впливу патріотичних художніх фільмів Росії кінця XX — початку XXI ст. на формування емоційних матриць політичної спільноти є актуальним, оскільки суттєво розширює емпіричну базу матеріалів стосовно досліджуваної проблематики.

Актуальність дослідження. Вивчення особливостей конструювання суспільно-політичного дискурсу між владою та народом найбільшої політії Східної Європи є евристично доцільним з точки зору пояснення складної траєкторії, за якою розгортається розвиток Російської Федерації в останні 30 років.

Стосовно українських реалій дослідження проявляє свою актуальність у таких вимірах:

- Прогностичний (дає можливість спрогнозувати зовнішньополітичні тактики і стратегії Російської Федерації по відношенню до сусідніх країн)
- Теоретико-аналітичний (розкриває вагому роль інтелектуальної еліти в процесах інтеграції/реінтеграції суспільства, представники якого належать до різних (часто конфліктних) політичних традицій).

Мета та завдання. Мета дослідження — узагальнення основних компонент «емоційних матриць» суспільства сучасної Росії, сформованих під впливом національного патріотичного кіномистецтва кінця XX — початку XXI ст. Для реалізації зазначеної мети встановлено такі **завдання**: 1) формування методичного забезпечення оцінки досліджуваної проблематики; 2) систематизація та аналіз компонентів «емоційних матриць» суспільства РФ, сформованих з огляду на вплив національного патріотичного кіномистецтва кінця XX — початку XXI ст.

Методологія дослідження ґрунтується на засадничих тезах політичного конструктивізму, які орієнтують автора на сприйняття процесу інтеграції/реінтеграції суспільства як на різновиди соціального інжинірингу, вагома суспільна роль в якому належить тандему політичної та інтелектуальної еліти конкретного суспільства.

Центральним концептом дослідження виступає поняття «емоційна матриця». Його використання дає можливість не лише інтерпретувати конкретну політичну спільноту як таку, що конституїрована спільною економічною системою та інфраструктурою, але й постає як велика соціальна група, існування якої ґрунтується на спільних інтерпретаціях минулого та сучасності, сподіваннях на майбутнє, стереотипних реакціях на виклики буття, тлумаченнях сутності Добра та Зла тощо.

Провідним методом дослідження виступає критичний контент-аналіз ідеологічно навантажених художніх фільмів, які інтерпретуються автором статті як різновиди соціальних текстів, «прочитання» яких масовим

глядачем дає можливість правлячим колам сформувати бажані емоційні матриці у критично важливої більшості громадян. Цей факт підтримує політичну функцію кінематографа та дає можливість зберегти його до розряду «розумних» технологій національного будівництва.

Результати. Феномен «емоційних матриць» суспільства досліджувався прямо або опосередковано в працях науковців починаючи з 40-х рр. ХХ ст. Вивчення цього явища через призму історії, філософії та соціальної психології, психоаналітики представлено в дослідженні Е. Фромма (Втеча від свободи, 1941), в якому автор визначає так звані «корені» (основи) «емоційних матриць» (параметрів прийняття певних норм, переконань) авторитаризму, конформізму, деструктивності, тоталітаризму (в тому числі за часів Третього Рейху) (Farrar, Rinehart, 1941, p. 257). Становлення різних проявів (форм) «емоційних матриць» (Лубський, Серіков, 2016, с. 35–42). Також певні аспекти емоційних впливів на свідомість суспільства (Вежбицкая, 1999, с. 112–133). Опосередковано через тематику культурної ідентичності суспільства зазначену проблематику вивчали О. Березкін (Криза національної ідентичності в Росії, 2012), О. Мусієздов (Лабіринт, 2013, с. 51–59), К. Гаджиев (Питання філософії, 1968, с. 3–16). Значний розвиток наукових напрацювань за вказаним питанням здійснено А. Зоріним (Новое литературное обозрение, 2016, с. 568), (Поява героя. З історії російської емоційної культури кінця ХVІІІ — початку ХІХ ст.; Поняття «літературного переживання» і конструкція психологічного протонаративу (Історія і розповідь, 2006, с. 12–27). А. Зорін досить системно підходить до проблематики наукового обґрунтування становлення «емоційних матриць» (зразків поведінки, сприйняття ситуації, подій тощо). Відповідно до положень досліджень автора, модель формування таких матриць може розглядатися в розрізі таких етапів:

– етап вивчення природи ідентичності, культурних зв'язків, наративів, шаблонів емоційного реагування певних соціальних груп (нації);

– етап формування «емоційних матриць», який здійснюється через створення такого змісту певних ідей, норм, стандартів суб'єкта (групи впливу), який би відповідав ментальності, ідентичності, культурним цінностям суспільства (на рівні певних груп, нації) (так званий повний збіг із запитом в суспільстві);

– етап введення фреймів (посилів) щодо ідей, теорій, нових цінностей, які б відповідали прийнятим в суспільстві «емоційним матрицям» реагування, яке реалізується відповідними засобами поширення, зокрема літературою, кіномистецтвом, інтернет-засобами (також набувають масштабного поширення);

– етап прояву поведінкових актів, сприйняття відповідних фреймів (посилів), вкладених у структуру «емоційних матриць» суспільства. Зокрема це може бути як підтримка суспільством певних ідей, теорій, догм, висунутих суб'єктами впливу, так і їх неприйняття через те, що зазначені суб'єкти не врахували певних особливостей, індивідуальних характеристик певних осіб, груп населення тощо (Історія і розповідь, 2006, с. 12–27).

Розуміння логіки теорії «емоційних матриць» А. Зоріна відкриває широкий спектр можливостей аналізу явищ, процесів, пов'язаних з їх формуванням, наслідками та проявами сприйняття населенням певних доктрин, підходами суб'єктів (авторів) «емоційних матриць» до вибору фреймів (шаблонних форм сприйняття та реагування населення). Останні заслуговують на увагу, оскільки встановлення переліку таких підходів дає нові можливості дослідження політичного аналізу в розрізі оцінки типологізації впливів. Спробуємо проаналізувати основні підходи до формування «емоційних матриць» суспільства сучасної Росії, сформованих під впливом національного патріотичного кіномистецтва кінця ХХ — початку ХХІ ст. Такий аналіз пропонується провести на основі положень рамкового аналізу фреймів, їх риторики щодо впливу на становлення «емоційних матриць» суспільства РФ. Відповідно до аналізу наукових матеріалів (Gasper, Apthorpe) встановлено, що рамковий аналіз є певною модифікацією наративного контент-аналізу. Керуючись підходами до проведення контент-аналізу, рамкового аналізу, можна запропонувати підхід до здійснення рамкового аналізу засобів стосовно формування «емоційних матриць» суспільства сучасної Росії, що виникли під впливом національного патріотичного кіномистецтва кінця ХХ — початку ХХІ ст. Схема такої оцінки може бути такою:

– 1-й етап — оцінка тексту з метою визначення певних рамок. В даному випадку під текстом можуть бути передбачені ключові слова (фрази), на які звертається увага глядача;

– 2-й етап — визначення риторики суб'єкта, який просуває досліджувані тексти у формі визначених рамок, доведення їх впливу на поведінку, свідомість населення (його певних груп). Оцінка здійснюється як з урахуванням встановленої риторики, так і з огляду на додаткові ознаки, зокрема:

1. частку фінансування фільму суб'єктом (якщо вона переважає, встановлюємо орієнтир на те, що останній має вплив на режисера, активно діє на формування «емоційної матриці» глядачів);

2. рівень касових зборів (якщо незначну — констатуємо він високий рівень ефективності представлених у фільмі «емоційних матриць»);

3. рівень підтримки режисером уряду, влади в цілому (якщо режисер підтримує рішення влади, можна відзначити суттєву участь останньої у формуванні «емоційної матриці» глядачів);

4. риторику критики та відгуків фільму, як приклад зворотного зв'язку між об'єктом впливу (суспільством) та творцями емоційної матриці.

Для дослідження нами було обрано дев'ять художніх фільмів кінця ХХ — початку ХХІ ст., пов'язаних з патріотичною тематикою: «Цар» (2009 р.); «Союз спасіння» (2019 р.); «Стомлені сонцем» (1994 р.); «Адмірал (Колчак)» (2008 р.); «Матильда» (2017 р.); «28 панфіловців» (2016 р.); «Ржев» (2019 р.); «Піп» (2009 р.), «4 дні в травні» (2011 р.).

В табл. 1 подано оцінку типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Цар» (2009 р.).

Таблиця 1

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Цар» (2009 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1	...Хто, окрім мене, зможе винищити зради та зло?.. (зі слів Івана Грозного). ...Хто зможе утримати в уздах злодіїв?.. (Іван Грозний). ...Подумай, до чого ти довів країну, ти знищуєш свій народ. Сказано прощати, і отримаєте прощення... (зі слів митрополита Філіпа). ...Всіх потрібно простити? Так були знищені величні царства, міста... (Іван Грозний)	Виправдання злочинів влади, навіть якщо вона знищує свій народ
2	... Може, я, як людина — грішник, але як цар — то я праведник... (зі слів Івана Грозного)	Хоча режисер фільму і засуджує верховенство влади, монархії в Росії, але відбувається констатація цього факту: абсолютизм влади є єдино вірним методом в управлінні народом
3	...Де мій народ?.. (Іван Грозний промовляє в кінці фільму)	1. Констатація жахливих масштабів злодіянь Івана Грозного, ігнорування норм моралі, закону при прийнятті рішень щодо власного народу. 2. Демонстрація того, що люди в Росії завжди були масою, не було практики справедливого пошуку винних, використовувалась каральна машина. 3. Загальна констатація можливості політичного абсентеїзму
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Виправдовується не лише Іван, але і його прото- (згодом — анта) гоніт Філіп. Така складова фабули фільму повністю відповідає концепції «симфонії» влади світської та влади духовної, яка реалізовувалася у Московському царстві, Російській імперії та у сучасній нам Російській Федерації
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Бюджет: 15 млн дол. США, збори в РФ — 5 млн дол. США. Джерело фінансування — не відкрито, але встановлено, що інвестиції мають російське походження. П. Лунгін підтримує політику влади РФ. Висновок: суттєвий вплив на «емоційну матрицю» суспільства

Закінчення табл. 1

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
3.2	Риторика критики, відгуків	Провладна, процерковна позиція переважає над критикою тиранії, марними жертвами тощо

Визначено, що тип «емоційної матриці» суспільства щодо цієї епохи може бути визначений як потреба в утриманні влади в державі, захисті країни від розвалу в складні часи. Незважаючи на жорстокість царя, ігнорування ним справедливості, моралі, потреб збереження власного народу, основна сюжетна лінія вказує глядачам на ключову ідею щодо застосування таких методів збереження влади вимогами часу, на те, що влада страшна, незрозуміла в способах покарання, але потрібна.

В табл. 2 представлено оцінку типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Союз спасіння» (2019 р.).

Таблиця 2

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Союз спасіння» (2019 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1	...Для чого Ви це зробили... (риторичне питання у фільмі на фоні загибелі на Сенатській площі солдат, мирних мешканців, яка відбулась під час розглянутих подій повстання декабристів в грудні 1825 р.)	Вся риторика фільму, як і ключова фраза «Для чого Ви це зробили», демонструють відсутність у декабристів мотивації до повстання. Не висвітлено мотивації досягнення рівності, юридичної справедливості в суспільстві, цілей скасування кріпацтва тощо. Вказані аспекти прибрані і показано згубний вплив революційної змови для країни. Основний характер фрейму: безпідставне повстання, яке підриває стабільність в суспільстві
2	...Жорстокість вони мені зможуть пробачити. Слабкість — не пробачать ніколи... (слова царя Миколи I про те, що він, хоча і співчуває бунтарям, але вимушений застосувати жорстокість)	Основний характер фрейму: неприпустимість демонстрації слабкості влади, як джерела її делегітимації
3	...Якщо государя можна силою переконати, то який він государ?.. (слова царя Миколи I про те, що государя не можна силою примусити розмовляти з народом)	Основний характер фрейму: право сили має тільки влада (стосується концепції управління нинішньої влади в РФ)

Закінчення табл. 2

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Згубний вплив будь-яких революцій, право сили має лише офіційна влада, вона не може виявляти слабкості
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — 700 млн рос. руб. Касові збори — 718,5 млн рос. руб. Джерело фінансування — не відкрито, але встановлено, що інвестиції мають російське походження. Режисер — А. Кравчук (підтримує російську владу). Висновок: суттєвий вплив на «емоційну матрицю» суспільства, на те, як сучасна російська влада пропонує трактувати досліджуваний період історії, на те, що революції проти влади неприпустимі і згубні
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — позитивна у провладних авторів, негативна — в опозиційних

Виявлено, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Союз спасіння» (2019 р.), визначається акцентом на консерватизм владних відносин, раціоналізм правлячої верхівки та афективність заколотників. Фільм постає як чіткий меседж режисера та спонсорів/замовників сучасному російському суспільству.

В табл. 3 наведено оцінку типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі *Стомлені сонцем* (1994 р.).

Таблиця 3

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Стомлені сонцем» (1994 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1.1	...Ти ж знаєш, чим це скінчиться! Хто мене зачепить, героя революції, легендарного комдива, хто мене зачепить, Котова!..	Основний характер фрейму: надія героя на те, що сталінська система репресій не торкнеться його через високі заслуги перед батьківщиною
	...У людини завжди є два шляхи, Маруся. Можна сказати — можна промовчати. Можна поїхати — можна залишитися. Завжди є вибір... (слова	Основний характер фрейму: людина повинна робити складний вибір, який залежить від неї самої (наголос на тому, що навіть каральна система

Закінчення табл. 3

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
1.2	комдива Котова, які можуть стосуватися продажного вибору Міті). В 1994 р. М. Міхалков підтримував Б. Єльцина, відповідно був за розвіювання культу Сталіна, засуджував у фільмі репресії	влади не може зламати людину)
1.3	...Я поїхав би, тому що я... Батьківщину люблю. А він поїхав від страху... Є обов'язок і є страх... (слова комдива Котова про те, що Мітя поїхав за кордон через страх за життя)	Основний характер фрейму: обов'язок перед Батьківщиною вище страху за своє життя, життя рідних
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Акцент на тому, що обов'язок перед Батьківщиною вище страху за своє життя
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — 2,8 млн дол. США. Касові збори — 2,4 млн дол. США. Джерело фінансування — основна частка здійснювалась з державного бюджету РФ. Режисер — М. Міхалков (підтримує російську владу). Висновок: суттєвий вплив на «емоційну матрицю» суспільства, на те, що в часи культу Сталіна герої не тільки жили страхом за життя, але і віддано любили Батьківщину, захищали радянську владу
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — більшою мірою позитивна

Можна констатувати, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Стомлені сонцем» (1994 р.), визначається акцентом на тому, що обов'язок перед Батьківщиною вище страху за своє життя (на фоні протиставлення героїчної долі комдива Котова та вимушеної служби в органах НКВС друга родини Міті). Фільм створений в часи знищення культу Сталіна (1994 р.), режисер М. Міхалков показує жорстокість, беззмістовність рішень сталінської каральної машини (знищення еліти в усіх сферах). Такий підхід режисера не можна назвати революційним, він не був викликом тогочасній системі. На наш погляд, основна ідея фільму полягає не у висвітленні жорстокості, несправедливості сталінського режиму, але може бути пов'язана з донесенням до свідомості глядача, що в складні часи СРСР жив не тільки страхом, там були гідні, безстрашні герої.

В табл. 4 здійснено оцінку типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Адмірал (Колчак)» (2008 р.).

Таблиця 4

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Адмірал (Колчак)» (2008 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1.1	...Бо міцна, як смерть, любов... (ключовий слоган фільму про любов, жінки, Батьківщини)	Основний характер фрейму: служіння, любов до Батьківщини вище за все
1.2	...Нехай війська знають, що я їм відданий був, що я любив Батьківщину, любив їх — і своєю смертю серед них довів це... (слова В. Капеля (російського військового начальника))	Основний характер фрейму: служіння, любов до Батьківщини вище за життя
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Акцент на тому, що у дореволюційній Росії були герої, військові керівники, для яких обов'язок перед Батьківщиною вище страху за своє життя
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — 20 млн дол. США. Касові збори — 38,135878 млн дол. США. Джерело фінансування — значна частка здійснювалась з державного бюджету РФ. Режисер — А. Кравчук (підтримує російську владу). Висновок: суттєвий вплив на «емоційну матрицю» суспільства, на те, що в Росії були свої герої (Колчак, Капель, інші) в різні часи, для яких служіння Батьківщині важніше за життя
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — більшою мірою позитивна

Аналіз показав, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Адмірал (Колчак)» (2008 р.) підкреслює бажання влади сьогоденної Росії примирити різні групи населення, які по-різному ставляться до подій громадянської війни та її учасників. Через це подається дискурс про потребу виховання патріотизму, служіння батьківщині, здійснюються спроби підтримання цих напрямків у свідомості росіян.

В табл. 5 здійснено оцінку типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Матильда» (2017 р.).

Дослідження свідчить, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Матильда» (2017 р.), визначається акцентом на осо-

бистій самопожертві російських царів заради держави. Фільм, як і фільм «Колчак», показує орієнтир держави на формування у населення гордості за визначних осіб історії, в даному випадку царських осіб, які, ігноруючи власні життєві, особисті цілі, віддавали себе служінню державі. Завдяки цьому дискурсу висувається ідея жертвності правителів Росії. Хоча фільм зазнав багато негативної критики через вульгаризацію образу Миколи II, в цілому він не був знятий з показів, що свідчить про інтереси державної системи у просуванні ідей картини.

Таблиця 5

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Матильда» (2017 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1.1	...Якщо тебе полюбить така жінка, ти станеш справжнім. Таким, яким тебе задумав Господь... (із слів Великого князя Андрія Володимировича)	Основний характер фрейму: звернення уваги населення до людських якостей Миколи I, до розуміння його життєвого шляху та особистого життя
1.2	...Росію треба тримати...	Олександр III показує Миколі II, як міцно треба утримувати державу, вказана сцена відбувається перед тим, як у вагоні, в якому знаходяться члени царської родини, обвалюється дах і цар сам її утримує, щоб спасти інших. Символізм. Основний характер фрейму: величний образ справжнього ідеального монарха, який здатний на силу та самопожертву
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Акцент на особистій самопожертві російських царів заради держави
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — 1,5 млрд рос. руб. Касові збори — 513,4 млн рос. руб. Джерело фінансування — 280 млн рос. руб. з державного бюджету РФ, інші кошти — приватні. Режисер — О. Учитель (підтримує російську владу). Висновок: суттєвий вплив на «емоційну матрицю» суспільства щодо величі, самопожертви російських монархів заради держави
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — багато негативної критики стосовно вульгарності образу Миколи II, позитивна критика показує існування людських якостей у царської особи, звертається увага на особисту самопожертву російських царів

В табл. 6 проведено аналіз типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «28 панфіловців» (2016 р.).

Таблиця 6

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «28 панфіловців» (2016 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1.1	...Але ворог не пройде, тому що тут стоятимемо ми! Брати, історія знає чимало доблесних воїнів, але ніхто з них не був удостоєний такої великої долі. Сьогодні за нами не тільки Москва, не тільки вся наша неосяжна Батьківщина. Сьогодні, затамувавши подих, на нас дивиться весь світ, тому що тут, на цих рубежах, ми встаємо на його захист. Будемо гідні цієї честі!... (зі слів командира батальйону перед солдатами)	Основний характер фрейму: доблесть радянських воїнів, їх визначна роль у захисті не тільки Москви, Радянського Союзу, але і світу
1.2	...Ось так склалося, братці, що вибір у нас невеликий, хоча, здавалося б, і Батьківщина неосяжна, і померти за неї ми готові, але ось відступати нам нині виявилось нікуди і померти не можна, поки німця не зупинимо, тому як такий вже випав нам рубіж. Далі — все. Далі — Москва...	Основний характер фрейму: нагадування сучасникам про самопожертву радянських воїнів заради захисту Москви як центру всієї Батьківщини, неможливості допущення здачі столиці
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Наголос на визначальній ролі радянської армії у боротьбі з гітлерівською Німеччиною. Інтернаціоналізм.
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — 150 млн рос. руб. Касові збори — 385 млн рос. руб. (в СНД). Джерело фінансування — основна частина з державного бюджету РФ, Казахстану. Режисери — А. Шальопа, К. Дружинін (підтримують російську владу). Висновок: суттєвий вплив на «емоційну матрицю» суспільства щодо визначальної ролі радянської армії у боротьбі з гітлерівською Німеччиною
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — багато позитивної критики щодо достовірності передавання духу часу, масового героїзму, існувала негативна критика

Аналіз показав, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «28 панфіловців» (2016 р.), пов'язаний з визначальною роллю радянської армії у боротьбі з Гітлерівською Німеччиною. Вказаний фільм демонструє втілення концепції історичної доктрини РФ щодо так званого відновлення історичної справедливості стосовно ролі Росії у перемозі над нацистською Німеччиною. В зазначеному фільмі здійснено історичний екскурс щодо масового героїзму радянських воїнів, які не зважали на власне життя заради спасіння Москви, Батьківщині. Відповідно, ідея патріотизму, історичного лідерства Росії є визначальною у формуванні «емоційної матриці» щодо даного кінофільму.

В табл. 7 подано оцінку типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Ржев» (2019 р.).

Таблиця 7

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої в фільмі «Ржев» (2019 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1	...Не можна нам йти, командир! — Вірно, не можна. Але я ваші життя, як і своє, готовий віддати тільки в обмін на фріцевські. А ось так... за дарма, перетворювати свою роту на фарш — я не дозволю... (з діалогу між ротним та солдатами)	Основний характер фрейму: в часи війни були військові начальники, які не кидали бійців на безглузду смерть, хоча і боролися за знищення ворога
2	...До речі, я б на вашому місці цього не робив. У мене вісімдесят чоловік бійців, тільки що побували в пеклі. Під смертю. І невідомо, що прийде їм в голову, коли вони побачать спину людини, яка веде по полю їх товариша на розстріл... (зі слів ротного, який не приймає каральної системи НКВС)	Основний характер фрейму: в часи війни були несправедливі дії НКВС, які не повинні повторитись, і були сміливі, героїчні військові начальники, які мали сміливість виступати проти свавілля каральної машини
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Акцент на героїчній, відданій масовій боротьбі радянської армії незважаючи на внутрішні проблеми, в тому числі каральну систему СРСР
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — не оприлюднено. Касові збори — 85,8 млн рос. руб. (в СНД). Джерело фінансування — приватні кошти. Режисер — І. Кошилов (підтримує російську владу). Висновок: суттєвий вплив на

Закінчення табл. 7

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
		«емоційну матрицю» суспільства щодо героїзму, відданості, масової боротьби радянської армії проти фашизму незважаючи на каральну систему СРСР
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — переважно позитивні відгуки, серед негативних — рецензії неосталіністів, прихильників радянської системи

Дослідження свідчить, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Ржев» (2019 р.), акцентується на героїчній, відданій масовій боротьбі радянської армії незважаючи на внутрішні проблеми, в тому числі каральну систему СРСР. У фільмі засуджується епоха сталінських репресій (зібрані всі штампи карального апарату), але первинною у формуванні «емоційної матриці» щодо вказаного кінофільму є ідея патріотизму солдатів, героїчних військових начальників.

В табл. 8 представлено аналіз типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Піп» (2009 р.).

Таблиця 8

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Піп» (2009 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1.1	...Я ніколи не брешу, тому що я священник... (зі слів головного героя отця Олександра)	Основний характер фрейму: безкомпромісність, праведність священників православної церкви під час війни з Німеччиною (в даному випадку Псковської православної місії)
1.2	...Не будете ходити до храму Божого і, коли помрете, опинитеся в пеклі. Поруч з Гітлером. І будете вічно там гнити поруч з Гітлером. Вічно! Тільки подумайте, вічно поряд з Гітлером! — Ну а хто хоче вічно в раю з Олександром Васильовичем Суворовим, того ласкаво просимо до церкви!..	Основний характер фрейму: православ'я суворе (як О. Суворов), але є дороговказом для спасіння народу
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму	Акцент на людяності, безкомпромісності, праведності священників православної церкви під час війни з Німеччиною

Закінчення табл. 8

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — 6,8 млн дол. США. Касові збори — 1,7 млн дол. США. Джерело фінансування — не встановлено. Режисер — В. Хотиненко (підтримує російську владу). Висновок: суттєвий вплив на «емоційну матрицю» суспільства щодо людяності, безкомпромісності, праведності священників православної церкви під час війни
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — переважно позитивні, є негативні — щодо історичних аспектів

Оцінка показала, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «Піп» (2009 р.), визначився на гуманності, антагоністичності, праведності священників православної церкви під час війни. В фільмі здійснено спробу привернути увагу до самопожертви церковних діячів часів війни, складності їх морального вибору, активної участі у підтримці народу, який залишився на окупованих територіях.

В табл. 9 представлено аналіз типу «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «4 дні в травні» (2011 р.).

Таблиця 9

Тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «4 дні в травні» (2011 р.)

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
I	Дискурс фільму	
1.1	...Іноді межа проходить не між «своїми» і «чужими», а між добром і злом	Основний характер фрейму: об'єднання колишніх ворогів (військ вермахту) та радянських військових проти жорстокості щодо мирного населення
1.2	...Хто там воює?.. Російські танки проти своїх же солдатів... Там діти... — Допоможіть нам, будьласка... — Навіщо вони тут?.. — Вони сказали, вони з вами...	Основний характер фрейму: людяність, яка може проявлятися і серед бойових дій
II	Основний тип «емоційної матриці» фільму:	Акцент на ідеї примирення між колишніми ворогами для протидії тиранії та жорстокості, на тому, що під час

№ п/п	Ключові слова (фрази) з дискурсу фільму	Характер фреймів
		війни були як негативні, так і позитивні явища, вчинки з боку «переможців»
III	Додаткові характеристики фільму, які впливають на «емоційну матрицю» суспільства	
3.1	Вплив держави на дискурс фільму	Офіційний бюджет — 5,6 млн дол. США. Касові збори — 120 тис. дол. США. Джерело фінансування — присутнє фінансування з державного бюджету РФ (частка не встановлена). Режисер — Ахім фон Борріс. Висновок: вплив на «емоційну матрицю» суспільства щодо можливого примирення між народами, визнання жорстокості та людяності (зла та добра) в обох націях
3.2	Риторика критики, відгуків	Риторика критики, відгуків — більше негативної, яка засуджує подання авторами фільму поганого образу російських військових начальників того періоду, позитивні присвячені схваленню ідеї висвітлення явищ, поданих в сюжеті

Аналіз свідчить, що тип «емоційної матриці» суспільства, сформованої у фільмі «4 дні в травні» (2011 р.), зосереджується на ідеї примирення між колишніми ворогами часів війни для протидії свавіллю та невинуватій жорстокості, на тому, що під час війни були як негативні, так і позитивні явища, вчинки з боку «переможців». Незважаючи на існування значної критики фільму стосовно подання негативного образу російських військ стосовно мирного німецького населення, низькі касові збори — фільм отримав низку нагород, визнання. Можна констатувати певне ідеологічне навантаження, визначене в дискурсі реплік, діалогів, зокрема стосовно того, що для протидії більшому злу можна примиритись з колишніми ворогами. Встановлено значну кількість позитивних відгуків пересічних глядачів (які здійснювали перегляд кіно в Інтернеті, безкоштовно), і які підтримують ідею історичної справедливості щодо висвітлених явищ.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать про високий евристичний потенціал таких джерел вивчення змісту «емоційних матриць» конкретного суспільства, як художні кінострічки. У випадку із кінематографом Російської Федерації констатовано, що він знаходиться під особливою опікою держави та використовується як дієвий засіб впливу на свідомість суспільства з метою екстраполяції на неї цінностей патріотизму, лояльності до діючої влади, відданості своїй справі тощо.

Під час дослідження виявлено, що основними змістовними елементами «емоційної матриці», яка активно імплементується в масову свідомість росіян за допомогою ідеологічно навантажених художніх фільмів, є:

1. Апологія силових структур країни (передусім армії) — 6 фільмів (66 %);

2. Консолідація населення всередині країни незважаючи на ідейні та ідеологічні протиріччя задля здолання зовнішнього ворога — 5 фільмів (55 %);

3. «Суворе, але компетентне та відповідальне керівництво/керівник» країни — 4 художні фільми (44 %);

4. Служіння своїй справі, неухильне виконання професійних обов'язків — 4 художні фільми (44 %);

5. Неприйняття «беззмістовних» революцій — 2 фільми (22 %);

6. Окремою сюжетною лінією, яка простежується на прикладі фільму «Цар» (11 %), є «симфонія» світської та духовної влади як однієї з основ російської державності.

Емоційно болісна реакція споживачів витворів кінематографа на художній фільм «4 дні в травні» (із відповідними низькими касовими зборами) свідчить про неприйнятність для росіян спроб ревізії офіційної концепції історії, про консервативність масової свідомості, неготовність до критичного сприйняття політичного розвитку своєї країни.

У сукупності зміст проаналізованих художніх фільмів (враховуючи їх значні касові збори за винятком «4 роки в травні») задає для масової свідомості росіян неоімперську інтерпретацію колективної історії та сьогодення. Постаючи як складова колективного політичного дискурсу, ця інтерпретація виступає потужним засобом легітимації не лише внутрішньої, але й зовнішньої політики Росії, навіть якщо остання здійснюється із порушенням норм міжнародного законодавства стосовно таких країн, як Україна.

Список використаної літератури

- Березкин А. К. Кризис национальной идентичности в России. URL: <http://www.jurnal.org/articles/2012/polit14.html> (дата звернення: 24.05.2020).
- Вежицкая А. Культурно обусловленные сценарии: новый подход к изучению межкультурной коммуникации. *Жанры речи*. Саратов: Колледж, 1999. Вып.2. С. 112–133.
- Гаджиев К. С. Национальная идентичность: концептуальный аспект. *Вопросы философии*. 1968. № 10. С. 3–16.
- Зорин А. Л. Понятие «литературного переживания» и конструкция психологического протонарратива. *История и повествование*. 2006. С. 12–27.
- Зорин А. Л. Появление героя. Из истории российской эмоциональной культуры конца XVIII — начала XIX ст. М.: Новое литературное обозрение. 2016. 568 с.
- Информация о фильме «Адмирал». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/138/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Информация о фильме «Матильда». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/100347/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Информация о фильме «Поп». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/82553/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Информация о фильме «Ржев». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/133010/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Информация о фильме «Союз спасения». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/hud/120240/video> (дата звернення: 24.05.2020).

- Информация о фильме «Утомленные солнцем». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/7493/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Информация о фильме «Царь». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/14592/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Информация о фильме «28 панфиловцев». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/105459/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Информация о фильме «4 дня в мае». URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/95841/annot> (дата звернення: 24.05.2020).
- Лубский А. В., Сериков А. В. Патриотизм как базовая структура ментальной матрицы социального поведения в российском обществе. *Научная мысль Кавказа*. 2016. № 4. С. 35–42.
- Мусиев А. А. Территориальная идентичность в современном обществе. *Лабиринт: журнал социально-гуманитарных исследований*. 2013. № 5. С. 51–59.
- Gasper D., Apthorpe R. Introduction: Discourse Analysis and Policy Discourse. URL: file:///C:/Users/B750/Downloads/metis_163839.pdf (дата звернення: 24.05.2020).
- Fromm E. *Escape from freedom*. New York: Farrar & Rinehart. 1941. 257 p.

References

- Berezkin, A. K. (2020, May 24). *Krizis nacional'noj identichnosti v Rossii*. (The Crisis of National Identity in Russia). Retrieved from <http://www.jurnal.org/articles/2012/polit14.html> [in Russian].
- Vezhbickaya, A. (1999). *Kul'turno-obuslovlennyye scenarii: novyy podhod k izucheniyu mezkul'turnoj kommunikacii*. (Culturally conditioned scenarios: a new approach to the study of intercultural communication. Genres of speech). *ZHany rechy*. Saratov: Kolledzh, 2, 112–133. [in Russian].
- Gadzhiev, K. S. (1968). *Nacional'naya identichnost': konceptual'nyy aspekt*. (National Identity: Conceptual Aspect. Questions of philosophy). *Voprosy filosofii*, 10, 3–16. [in Russian].
- Zorin, A. L. (2006). *Ponyatie «literaturnogo perezhivaniya» i konstrukciya psihologicheskogo protonarrativa*. (The concept of «Literary Experience» and the Construction of Psychological Protonarrative). *Istoriya i rozpovid'*. (History and story), 12 –27. [in Russian].
- Zorin, A. L. (2016). *Poyavlenie geroya. Iz istorii rossijskoj emocional'noj kul'tury konca XVIII — nachala XIX st.* (The appearance of the hero. From the history of n emotional culture of the late XVIII — early XIX centuries). Moscow : *Novoe lyteraturnoe obozrenye*. [in Russian].
- Информация о фильме «Адмирал». Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/138/annot> [in Russian].
- Информация о фильме «Матил'да». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/100347/annot> [in Russian].
- Информация о фильме «Pop». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/82553/annot> [in Russian].
- Информация о фильме «Rzhev». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/133010/annot> [in Russian].
- Информация о фильме «Soyuz spaseniya». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/hud/120240/video> [in Russian].
- Информация о фильме «Утомленные солнцем». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/7493/annot>. [in Russian].
- Информация о фильме «Car'». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/14592/annot>. [in Russian].
- Информация о фильме «28 панфиловцев». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/105459/annot> [in Russian].
- Информация о фильме «4 dnya v mae». (2020, May 24). Retrieved from <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/95841/annot>. [in Russian].
- Lubskij A. V., Serikov A. V. (2014). *Patriotizm kak bazovaya struktura mental'noj matricy social'nogo povedeniya v rossijskom obshchestve*. (Patriotism as the basic structure of the mental matrix of social behavior in Russian society). *Nauchnaya mysl' Kavkaza*, 35–42. [in Russian].

- Musiezdov, A. A. (2013). Territorial'naya identichnost' v sovremennom obshchestve. (Territorial identity in modern society). *Labirint. Zhurnal social'no-gumanitarnyh issledovaniy*, 5, 51–59. [in Russian].
- Gasper, D. & Apthorpe, R. Introduction: Discourse Analysis and Policy Discourse. Retrieved from file:///C:/Users/B750/Downloads/metis_163839.pdf
- Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. New York: Farrar & Rinehart.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2020

Белозерова Я. В.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ВЛИЯНИЕ КИНЕМАТОГРАФА НА ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ МАТРИЦ ПОЛИТИЧЕСКОГО СООБЩЕСТВА (НА МАТЕРИАЛАХ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ КОНЦА XX — НАЧАЛА XXI ВЕКОВ)

Резюме

В статье осуществлено обобщение основных компонентов «эмоциональных матриц» общества современной России, сформированных под влиянием национального патриотического киноискусства конца XX — начала XXI в. Проанализирована основная база развития теории «эмоциональных матриц» общества в трудах различных авторов, которые осуществляли научные исследования по данному направлению. Особое внимание уделено подходу А. Зорина, в соответствии с положениями исследований которого определена модель формирования таких матриц. Киноискусство является популярным средством воздействия на сознание общества, определенные его аспекты, в частности историческая, патриотическая, военная темы имеют значительную пропагандистскую направленность и мобилизационную способность. Анализ подходов к формированию «эмоциональных матриц» общества современной России, сформированных под влиянием национального патриотического киноискусства конца XX — начала XXI в., осуществлен с применением общенаучных методов и рамочного анализа фреймов (посылов), их риторики. Исследование осуществлено на примере девяти фильмов: («Царь» (2009), «Союз спасения» (2019), «Утомленные солнцем» (1994 г.), «Адмирал (Колчак)» (2008), «Матильда» (2017), «28 панфиловцев» (2016), «Ржев» (2019), «Поп» (2009 г.), «4 дня в мае» (2011 г.). В ходе анализа определены особенности и типы «эмоциональных матриц» общества, они определялись в соответствии с определенными фреймами (посылами), вложенными авторами (часто при содействии государства по определенным направлениям тех или иных концепций развития). Установлено, что патриотическая идеология успешно раскрыта в содержании (фреймах) ключевых сюжетных линий исследованных фильмов, которые формировались в соответствии с ментальными, социальными, историческими предпосылками становления российского общества.

Ключевые слова: эмоциональные матрицы, общество, патриотизм, киноискусство, дискурс, паттерны.

Belozerova Y. V.

Odessa National University I.I. Mechnikov
Street. French Boulevard 24/26, Odessa, 65058 Ukraine

**INFLUENCE OF PATRIOTIC FEATURES OF RUSSIA OF THE END
OF THE XX — XXI EARLY CENTURY (ON THE FORMATION
OF EMOTIONAL MATRIXES OF SOCIETY)**

Summary

The article summarizes the main components of the «emotional matrices» of the society of modern Russia, formed under the influence of national patriotic cinema of the late XX — early XXI century. The source base for the development of the theory of «emotional matrices» of society in the works of various authors who carried out scientific research in this area is analyzed. Particular attention is paid to the approach of A. Zorin, in accordance with the provisions of which determined the model of formation of such matrices. Cinematography is a popular means of influencing the consciousness of society, certain aspects of it, in particular, historical, patriotic, military themes have a significant propaganda orientation and mobilizing ability. The analysis of approaches to the formation of «emotional matrices» of modern Russia, formed under the influence of national patriotic cinema of the late XX — early XXI century was carried out using general scientific methods and framework analysis of frames (messages), their rhetoric. The study is based on the example of nine films (Tsar (2009), Union of Salvation (2019), Tired of the Sun (1994), Admiral (Kolchak) (2008), Matilda (2017), 28 panfilovtsev (2016), Rzhev (2019), Pip (2009), 4 days in May (2011)). The analysis identifies the features and types of «emotional matrices» of society, which were determined in accordance with the outlined frames (messages) made by the authors (often with the assistance of the state in certain areas of certain concepts of development). It is established that patriotic ideology was successfully invested in the content (frames) of key plot lines of the studied films, which were formed in accordance with the mental, social, historical preconditions of the formation of Russian society.

Key words: emotional matrices, society, patriotism, cinematography, discourse, patterns.